

İmam həsən müctəba (ə)-ın həyatı

İmam Həsən(ə)-ın həyatı barədə qısa mə'lumat Əli(ə)-ın Peyğəmbər(s)-in əziz qızı xanım Zəhra(s.ə) ilə evlənməsinin ilk meyvəsi, siyələrin ikinci imamı həzrət Həsən Müctəba(ə) hicrətin üçüncü ili Ramazan ayının on beşində Mədinə şəhərində dünyaya gəlmişdir.¹ İmam Həsən(ə) öz cəddinin dövrünü çox görməmişdi. Çünki İmam Həsən(ə) təxminən yeddi yaşında olarkən Peyğəmbər(s) dünyadan köçmüşdü. Peyğəmbər(s)-dən sonra təxminən otuz il atası Əli(ə)-la birgə olmuşdur. Atasının şəhadətindən sonra (hicrətin qırxıncı ilindən) on il müddətinə qədər müsəlmanlara imamlıq (başçılıq) etmiş və nəhayət hicrətin əllinci ilində Müaviyənin hiyləsi ilə qırx səkkiz yaşında zəhərlənmiş və şəhadətə qovuşmuşdur. Müqəddəs məzarı Mədinə şəhərindəki Bəqi qəbiristanlığındadır.

Məzlumların köməkçisi

İslam dinində (İslam nöqtəyi-nəzərindən) varlı və imkanlı şəxslər kasıb və imkansız şəxslərə qarşı böyük məs'ulyyət daşıyırlar. Dərin mə'nəvi əhdlər və müsəlmanlar arasında bərqərar olmuş dini qardaşlıqlara əsasən varlılar kasıbların ehtiyaclarını mümkün qədər tə'min etməyə çalışmalıdırlar. İslam peyğəmbəri və dini rəhbərlər (imamlar) bu barədə nə tək cə sifarişlər etmiş hətta hərə öz zamanında insansevərliyin və zəifpərvərliyin bir nümunəsi olmuşlar.

İ t, kinci imam elmə zahidlik, qva və ibadətlə yanaşı eyni zamanda öz dövrünün səxavətli şə m, xsiəzlumların köməkçisi miskinlərə kömək edən bir şəxs kimi də tanınmışdır. O həzrətin vücudu dərdli ürəklə fa, ringır və imkansızların pənahı, ehtiyacı olanların ümid yeri idi. Belə bir kas, ki b belə onun evindən əliboş geri qayıtmamışdır. Qəlbi sınmış hər hansı bir şəxs dərdini ona açıb söyləsə, ydi İmam(ə) onun dərdinə mütləq bir məlhəm qoyardı. Hətta bə'zi vaxtlar imkansız şəxs özü ehtiyacını deməzdən və xəcalət təri tökməzdən qabaq İmam(ə) onun ehtiyacını ödəyər və ona xəcalət təri tökməyə utanma, ğa icazə verməzdi.

Süyuti öz kitabında yazır: «Həsən ibn Əli(ə) bir çox əxlaqi dəyərlər və insani fəzilətlərə alic, malik idi. O ə s, nabə, birli vüqarlı m, ə s, tinəxavətli və camaatın hörmət bəslədiyi (rəğbətini qazanmış) bir şəxsiyyət idi.»¹

İbrətəməz incəlik

İmam Həsən(ə) bə'zi vaxtlar ehtiyacı olan şəxslərə külli miqdarda pul bağışlayardı. Belə bu miqdar pulu bir yerd, ki bağışlamaq camaatı heyran

qoyardı. İmam(ə)-ın bu cür külli miqdarda pulu bir dəfəyə bağışlamasının bir incə,liyi o idi ki İmam(ə) ehtiyacı olan şəxsi bir dəfəlik ehtiyacsız edərdi. İmkansız şəxs bu pulla bütün ehtiyaclarını ödəyər və bundan sonra da ehtiyacsız yaşaya bilərdi. Həmçinin bu pulla əlinə sərmayə də sala bilərdi. İmam Həsən(ə) kasıba onun bir günlük ehtiyaclarını ödəyən miqdarda pul verməyi rəva görmürdü. Belə olan halda həmin şəxs məcbur olub gündəlik yeməyi üçün ona-buna əl uzatmalı idi. Bu səbəbə görə də həzrət Həsən(ə) kasıba çoxlu pul verərdi.

Elm və fəzilət ailəsi

Bir gün Osman məscidin kənarında oturmuşdu. Kasıb bir kişi ondan kömək istədi. Osman çıxarıb ona bir dirhəm pul verdi. Kişi Osmana dedi: “Məni elə bir adamın yanına göndər m,kiənə bir az çox kömək etsin.” Osman məscidin bir küncündə əyləşmiş imam Həsən(ə) və Abdullah ibn Cə’fərə tərəf işarə edib kişiylə orada oturma,dedi kiş cavanların yanına get və onlardan kömək istə. Kişi onların yanına gəlib kömək istədi. İmam Həsən(ə) buyurdu: Ancaq üç halda “başqalarından maddi kömək istəmək olar: Boynunda diyə (qan bahası) olub onu ödəyə bilmədikdə, külli miqdarda borclu olub qaytarmaq iqtidarında olmadıqda və ehtiyac içində olub əli heç bir yerə çatmadıqda. İndi bu üç şeyin hansı biri sənə üz vermişdir?” Kiş m,i cavab verdi kiənə də məhz bu üç şeydən biri üz verib. İmam Həsən(ə) çıxarıb əlli dinar (bir dinar on dirhəmə bərabərdir) pul kişiylə verdi. Bunu görən imam Hüseyin(ə) da qırx doqquz daha sonra Abdullah ibn C,dinarə’fər qırx səkkiz dinar kişiylə verdilər.

Kasıb kişi qayıdarkən Osmanın yanından keçirdi. Osman kişiylə dedi: “Nə oldu?” Kiş s,i cavab verdi kiəndən pul istə ancaq he,dim verdinç soruşmadın pulu nəyə görə istəyirəm. Ancaq o üç nəfərin yanında gedəndə onlardan biri (imam Həsən(ə)) istəyimin səbəbini soruşdu. Mən də cavab verdim. Sonra onların hərəsi mənə bu qədər pul verdi.” Osman dedi: “Bu ailə ,elm hikmət çeşmə f,sizilət və yaxşılıq mənbəyidir. Onlar kimisini nə vaxt tapa bilərsən?!”

Misilsiz bəxşiş

İmam Həsən(ə) bütün qüdrətini yaxşı və Allah bəyənən yollarda sərf Allah yolunda,edir çoxlu miqdarda pul bəxşiş edirdi. Tarixçilər və alimlər o həzrətin şərəfli həyatı haqqında misilsiz bir bəxşiş qeyd etmişlə bu da he,r kiç bir rəhbərin həyatında gözə dəymir. İmamın bu hərəkəti o həzrətin əliaçıqlığından əlavə onun dünyanın aldadıcı naz-ne’mətinə olan e’tinasızlığını da göstərir. Tarixçilər yazırlar: «İmam Həsən Müctəbə(ə) ömründə iki dəfə bütün mal-dövlə,tini üç dəfə isə mal-dövlətinin tən yarısını

Allah yolunda xərcləmişdir.»²

Vasitəli köməklik

İmam Həsən(ə)-ın şəxsiyyətinin böyük və ali olması bir nəfər imkansız şəxsin onun evindən əliboş geri qayıtmasına icazə vermirdi. İmamın birbaşa və bilavasitə kömək etməyə imkanı olmadıqda vasitəli şəkildə imkansızların ehtiyacını ödəməyə çalışardı. Müxtəlif yollarla tədbir görüb ehtiyacları ödəyər və müşküləti həll edərdi.

Bir gün kasıb bir kişi İmam(ə)-ın yanına gəlib ondan kömək istədi. İş elə gətirmişdi ki,kişinin vaxt imamın pulu yox idi. Digər tərəfdən də kasıb kişinin onun evindən əliboş geri qayıtması İmam(ə)-ı utandırırdı. Buna görə imam Həsən(ə) kişiye buyurdu:

-Səni məqsədinə çatmaq üçün bir yerə göndərsəm razı olarsan?

- Hara?

- Bu gün xəlifənin qızı rəhmətə getmiş x, xəlifə qızına əza saxlayır, hələ heç kəs ona gəlib başsağlığı verməmişdir. Xəlifənin yanına get və sənə öyrədəcəyim ifadə ilə ona başsağlığı ver. Sən bu yolla öz məqsədinə nail olarsan.

- Xəlifəyə necə başsağlığı verim?

- Xəlifənin yanına gedib belə de: “Əlhəmdü lilləhilləzi sətərəha biculusikə ələ qəbriha və la hətəkəha biculusiha ələ qəbrik.» İfadənin mənası belədir: “Həmd olsun Allaha ki, qızının qəbri üstündə oturmaqla onun həyasını saxladı və onu sən qəbrin üstündə oturmaqla həyasını aparmadı.» Yəni qızın səndən qabaq dünyasını dəyişib torpaq altında yatmışdı, sən atası, buının sayəsindədir. Yox əgər sən ondan tez ölsən, yəni ola bilən onun həyası getsin.

Kasıb kişi İmam(ə)-ın dediyi kimi də etdi.

Məhəbbətlə dolu olan xəlifənin qəlbində böyük təsir göstərdi və onun kədəri, riniəm-qüssəsini azaltdı. Xəlifə əmr etdi ki, kişiye bəxş versinlər. Sonra xəlifə kişidən soruşdu: “Bu sözləri sən özündə yoxsa sən dedinəni bir öyrədən var?” Kişi bunları, xeyr, cavab verdi ki mənə Həsən ibn Əli(ə) öyrətmişdir. Xəlifə dedi: “Doğru deyirsən, fəvvarə, o səhətli və şirin sözlər mənbəyidir.”¹

İmam Həsən(ə)-ın Müaviyə ilə bağladığı sülhün səbəbləri haqqında araşdırmalar

İmam Həsən(ə)-ın həyatının ən əsas və ən mühüm hissəsi onun Müaviyə ilə sülh bağlaması və imamın məcburi şəkildə xilafətdən, eləcə də İslam hökumətindən kənarlaşmasıdır. İmam(ə)-ın həyatının bu hissəsi barədə

çoxlu söhbətlər olmuş və hətta bu hissə diqqətsiz dostların və qərəzçi düşmənlərin səhvə yol verməsinə səbəb olmuşdur.

Bə'ziləri imam Həsən(ə)-in həyatını və o günkü dövrün hissələrini mütaliə edərək belə suallar irəli sürürlər ki, nəyə görə imam Həsən(ə) Müaviyə ilə sülh etmişdir? Məgər Əli(ə)-in şəhadətindən sonra o həzrətin şiaları və ardıcılıarı onun oğlu imam Həsən(ə)-a bəy'ət etməmişdilər? Yaxşı olmazdımı, ki İmam Hüseyin(ə) qaldıran qiyamı imam Həsən(ə) ilə əvvəlcədən qaldıraydı? Belə olduqda ya qalib gələ ya da, rəddi şəhadəti ilə Müaviyənin hökumətini laxladardı.

Bu suallara cavab verməzdən qabaq üç məsələyə diqqət yetirmək lazımdır.

1 – İmam Həsən(ə)-in imamətindən qabaqkı mübarizələri

Tarix şübhəsiz ki Həsən(ə) çox şücaətli və dözümlü bir insan olmuşdur. Qorxu heç vaxt ona yol tapa bilməmişdir. ,O İslamın inkişafı yolunda əlindən gələni əsirgəməirdi və daima Allah yolunda cihad etməyə hazır idi.

İmam Həsən(ə) Cəməl döyüşündə

İmam Həsən(ə) Cəməl döyüşündə atası ilə bərabər cəbhənin ön xəttində vuruşur və Əli(ə)-in şücaətli və dilavər dostlarını ötürərək düşmən ordusuna güclü hücumlar edirdi.1 Döyüş başlamazdan qabaq isə atasının əmri ilə Əmmar Yasir və Əli(ə)-in bir neçə digər dostları ilə birgə Kufə şəhərinə gəlib əhalini bu döyüşdə iştirak etməyə çağırırdı.2

İmam Həsən(ə) Kufəyə gələndə hələ Əbu Musa Əş'əri Kufənin Osman tərəfindən tə'yin edilmiş hökumət başçılarından biri kimi qalırdı. Əbu Musa Əş'əri bu vəzifəsindən istifadə edərək Əli(ə)-in ədalət əsasında qurulmuş hökuməti ilə müxalifət edir və şəhər əhalisini Cəməl döyüşündə iştirak etməkdən və o həzrətə arxa durmaqdan çəkindirirdi. Ancaq buna baxmayaraq İmam Həsən(ə) Kufədən doqquz min nəfərlik ordu yığıb Cəməl döyüşünə getmişdi.3

İmam Həsən(ə) Siffeyn döyüşündə

İmam Həsən(ə)-in Siffeyn döyüşündə də ordunu səfərbər edib Əli(ə)-in başçılığı altına salmaqda böyük rolu olmuşdur. O həzrət öz mətin və kəskin çıxışları ilə Kufə əhalisini Əli(ə)-in ordusuna qoşularaq xainlər və İslam düşmənlərinə qarşı vuruşmağa də'vət edirdi.4

İmam Həsən(ə)-in haqq yolunda fədailiyi o dərəcədə ,idi ki Əli(ə) Siffeyn döyüşündə öz səhabələrinə onun v,deyirdi ki qardaşı Hüseyin(ə)-in mübarizə etməkdən qarşısını alı m,nəbada onların ölümü ilə Peyğəmbər(s)-

in nəsili kəsilə.5

2 – İmam Həsən(ə)-ın Bəni-Üməyyə ilə kəskin mübarizələri

İmam Həsən(ə) haqqı bəyan etməkdə və İslam əsaslarını qorumaqda əsla səhlənkarlıq etməzdi. M,Öüaviyənin qeyri-İslami hərəkətlərini açıq-aşkar tənqid edir və Müaviyənin ümumiyyətlə bütün Bəni-Üməyyənin nankor və çirkin sabiqələrini qorxmada açıb söyləyirdi.

İmam Həsən(ə)-ın Müaviyə və onun əlaltıları ilə o cümlədən Əmr ,As Ütbə ibn Sü V,fyanəlid ibn Ütbə M,üğeyrə ibn Şü'bə və Mərvan ibn Həkəm kimilərlə apardığı kəskin mübahisələri bu iddianın şahididir.1

İmam Həsən(ə) hətta sülh bağladıqdan və Müaviyənin qüdrəti bir az artdı m,qdanövcəyi bir az da gücləndikdən sonra Müaviyə Kufəyə gələndən sonra İmam(ə) mənbərə çıxıb sülh bağlamasının səbəblərini söyləyərək Əli(ə)-ın ailəsinin üstünlüklərini (fəzilətlərini) bəyan etdi və sonra hər iki dəstənin (həm öz dəstə,sinin həm də Müaviyənin dəstəsinin) qarşısında Müaviyənin zəif cəhətlərinə işarə edib onun idarə etdiyi hökuməti aşkara tənqid etdi.2

Əli(ə)-ın şəhadətindən və imam Həsən(ə)-ın Müaviyə ilə sülh bağlamasından sonra xəvaric (Əli(ə)-ın üstünə qiyam çəkib Nəhrəvan döyüşündə məğlub olanlar) bütün qüvvələrini Müaviyənin əleyhinə səfərbər etdilər. Kufədə Müaviyəyə xəbər çatdı H,kiövsəreyi-Əsədi-xəvaric başçılarından biri onun əleyhinə qiyam qaldırıb öz ətrafına ordu toplamışdır. Müaviyə öz mövcəyini qoruyub saxlamaq və imam Həsən(ə)-ın ona tabe olduğunu sübut etmək üçün Mədinəyə getməkdə olan İmam(ə)-a xəbər göndə H,rdi kiövsərənin qiyamını yatırıb sonra öz yoluna davam etsin. İmam Həsən(ə) ona cavab göndə m,rdi kiən müsəlmanların qanının tökülməməsinə görə səndən əl çəkdim (səninlə sülh bağladım). Bu o demə m,k deyil kiən sən deyənə qulaq asıb başqaları ilə vuruşam. Əgər vuruşmalı ham,olsamıdan qabaq birinci səninlə vuruşaram. Çü s,nkiəninlə mübarizə etmək xəvariclə vuruşmaqdan daha vacibdir.3

İmam(ə)-ın bu cümlələrində mübarizə ruhu açıq-aşkar hiss olunur. Xüsusən imamın əzəmətlə Müaviyəyə dediyi «səndən əl çəkdim» ifadəsi bu mə'nanı vurğulayır.

3 – İslamda sülhün qaydası

Nəzərə almaq lazımdır ,ki İslam dinində müharibə və cihad haqqında ümumi bir qanun yoxdur. İslam dini müəyyən şəraitdə müsəlmanlara kafirlərə qarşı vuruşmağı əmr etdiyi kimi bə'zi vaxtlarda da vuruşmağın bir nəticə verməyəcəyini görüb işi sülhlə həll etməyi əmr edir.

Biz İslam Peyğəmbəri(s)-in həyatında bu iki halın hər ikisini müşahidə edirik. İslam peyğəmbəri Bə,dr Ühü X,dəndək və Hüneyndə döyüşürdüsə, digər şəraitdə qələbəni qeyri-mümkün görüb kafirlərlə sülh bağlayır və müvəqqəti olaraq döyüşdən əl çəkirdi. Bu yolla İslamın inkişafına şərait yaradırdı.

Peyğəmbər(s)-in Bəni-Zəmrə və Bəni-Əşcə' eləcə də (Məkkə əhalisi ilə) Hüdeybiyyə sülhü bağlaması buna bir nümunədir.¹

Buna əsasən İslam Peyğəmbəri(s) o günlər bə'ziləri üçün mə'lum olmayan ali məsləhətlərə görə düşmənlə müvəqqəti sülh bağladı, imam Həsən(ə) da Allah tərəfindən dini rəhbər seçildiyi üçün hadisənin bütün cəhətlərindən başqalarından daha xəbərdar idi. Buna görə də özünəməxsus uzaqgörənliyi ilə İslam cəmiyyətinin xeyrini sülhdə görüb sülh bağlayır.

Bu mövzu (imam Həsən(ə)-in sülhü) pis mə'nada başa düşülməməlidir. Əksinə o h,əzrətin elədiyi hərəkət eynilə Peyğəmbər(s)-in (Hüdeybiyyə sülhündə) elədiyi hərəkət kimi nəzərə alınmalıdır.

İndi isə imam Həsən(ə)-in sülhünün səbəblərini və onun tarixi əhəmiyyətini yaxşı anlamaq üçün tarixi səhifələməli və bu məsələni əsas tarixi faktlara istinad edərək araşdırmalıyıq.

Qısa olaraq demə,liyik ki əslində imam Həsən(ə) öz istəyi ilə sülh etmə,di əksinə, o sülh etməyə məcbur oldu. Yə v,'niəziyyətin və şəraitin yaxşı olmaması və bir çox digər səbəblər üzündən elə bir vəziyyət yarandı s,kiülh etmək imam Həsən(ə) üçün zəruri bir məsələyə çevrildi. İmam Həsən(ə) sülh etməkdən başqa bir çarə görmədi. Belə kim o h,kiəzrətin yerində olub həmin şəraitdə olsaydı s,ülhdən başqa çarəsi olmazdı. Çünki İslam hökumətinin həm xarici şə h,raitəmə də İraqın daxili vəziyyəti və imamın ordusu döyüşə hazır deyildi. İndi isə bu məsələləri ayrı-ayrılıqda araşdırmaq.

Xarici siyasət nöqtəyi-nəzərindən

O vaxtkı xarici siyasət nöqtəyi-nəzərindən müsəlmanların bir-biri ilə vuruşması İslam aləminə heç bir fayda verməyəcəkdi. Çünki İslamdan güclü zərbələr alan Şərqi Roma imperiyası bu məğlubiyyətlərin əvəzini çıxmaq və özünü İslam nüfuzundan azad etmək üçün münasib bir fürsət axtarırdı. İmam Həsən(ə)-in Müaviyə ilə vuruşmaq istədiyini eşidən Roma imperiyasının başçıları belə fikirləşdilər ki öz məqsədlərini həyata keçirmək üçün ən yaxşı fürsətdir. Buna görə də müsəlmanlardan əvəz çıxmaq üçün böyük bir ordu ilə İslam ölkəsinə hücum etmək qərarına gəldilər. Belə bir vaxtda vəzifəsi İslamın əsasını qorumaq olan imam Həsən(ə) kimi bir şəxsiyyət bu təhlükəni İslam ölkəsindən dəf etmək üçün ruhu sıxıntılı və düşüncəsiz insanların tə'nələri ilə nəticələnməsinə baxmayaraq sülhü qəbul etməkdən başqa bir yol

seçə bilərdimi?

Görkəmli tarixçi Yə'qubi yazır: «Müaviyə (İmam Həsən(ə)-la sülh bağlayıb) Şama qayıdandan sonra ona xəbər çatdı Roma imperatoru, ki İslam ölkəsinə hücum etmək məqsədilə böyük və nizamlı bir ordu ilə Romadan çıxmışdır. Müaviyənin belə böyük bir ordu ilə üzləşməyə imkanı olmadığından onlarla sülh bağlayıb yüz min dinar Şərqi Roma imperatoruna verməli oldu.»¹ Bu tarixi sənəd göstərir ki müaviyənin bir-biri ilə döyüşmək istədiyi bir vaxtda onların müştərək düşməni-Roma imperiyası bu fürsətdən istifadə edib onlara hücum etməyə hazırlanmışdı. Təbii ki bir vəziyyət də İslam ölkəsinə çox ciddi bir təhlükə ilə üzləşdirirdi. Əgər belə bir vaxtda imam Həsən(ə) qoşun çəkib Müaviyə ilə vuruşsaydı bu döyüşdə nə İmam Həsən(ə) qalib gələcək, nə də Müaviyə. Əksinə, bu döyüşdə qalib gələn tərəf Şərqi Roma imperiyası olacaqdı. Ancaq bu təhlükə imamın uzaqgörənliyi və güzəştə getməsi nəticəsində dəf oldu. İmam Baqir(ə) imam Həsən(ə)-in sülhünə irad tutan bir nəfərə, buyurdu ki əgər imam Həsən(ə) sülh etməsə, yəni İslamı böyük təhlükə gözləyirdi.²

Daxili siyasət nöqteyi-nəzərindən

Hamıya məlumdur ki hər hansı bir rəhbər və ya başçı döyüş meydanında düşmənlə qalib gəlmək istəyirsə, gərək güclü və hazırlıqlı orduya malik olsun. Lakin belə bir orduya malik olmadan döyüşə girmək biabırçı məğlubiyyətdən başqa heç bir nəticə verməyəcək. İmam Həsən(ə)-in sülhünün səbəblərini daxili siyasət nöqteyi-nəzərindən araşdırdıqda gözə çarpan əsas səbəb məhz belə bir ordunun olmamasıdır. Çünki İraq camaatını, xüsusilə də Kufə əhalisinin imam Həsən(ə)-in dövründə nə ruhən döyüşə hazırlıq, nə də ordu təşəkkül tapmışdı.

Döyüş yorğunluğu

Cəmə Siffeyn və Nəhrəvan döyüşlərinin Əbu Musa Əş'əri ilə Əmr As arasındakı danışıklardan sonra İ Hicaz və,raqə Yəməndə baş verən və bir çox tələfatlarla nəticələnən Əli(ə)-in və Müaviyənin qoşunları arasındakı qırğınlar Əli(ə)-in dostlarının əksəriyyətində yorğunluq əmələ gətirmiş, onlar daha döyüşməmək sülh etmək fikrinə düşmüşdülər. Çünki onlar Əli(ə)-in beş illik hakimiyyəti dövründə başdan-başa müharibələrdə olmuşdular. Digər tərəfdən də onların döyüşü heç də yadelli işğalçılara qarşı deyil əksinə, dünən onlarla qardaş olub bu gün Müaviyənin ordusuna qatılmış adamlarla olmuşdur.¹

İraq camaatı bəhanələr gətirməklə Şam ordusunun Y, Hicazəmə və İraqda törətdikləri vəhşiliklərinə qarşı vuruşmaq üçün ordunu göndərməkdə

tənbəllik bə,edibşlərinin dinc olması ilə əslində döyüşdən yorulduqlarını bildirirdi. İraq camaatının Əli(ə)-ın yenidən qüvvə toplayıb Siffeyn döyüşünə də'vətini gec qəbul etməsi bu yorğunluğa açıq-aşkar bir nümunədir.²

Doktor Taha Hüseyn Əbu Musa Əş'əri ilə Əmr As arasındakı danışıklardan və Siffeyn döyüşünün sonundakı vəziyyətin gərginləşməsini qeyd etdikdən sonra yazır: «Sonra Əli(ə) Şama hücum etmək qərarına gəldi. Lakin ordusundakı münafıqlar –Kufəyə qayıdıb işlərimizi səliqə-sahmana ondan sonra bir az da,salaq çox qoşunla düşmənin üstünə hücum edərik– dedilər. Əli(ə) onlarla birgə Kufəyə gəldi və bir daha döyüşə getmədi. Çünki ordusunda olanların hər biri öz evinə dağılışıb şəxsi işlərilə məşğul olmağa başladılar. Döyüşmək üçün o qədər səhlənkərləşib sütləşdilər, ki Əli(ə) artıq onlara qarşı naümid oldu. Əli(ə) daima onları cihada də'vət edir də'vətini dəfələrlə tə ancaq onlar imam,krar edirdi də'vətini nə eş,idir nə də qəbul edirdilər. Hətta iş o yerə çatmışdı ,ki Əli(ə) bir gün xütbələrinin birində buyurdu: «Öz asiliyinizlə mənim əmrimdən çıxdınız. Hətta iş o yerə çatdı Q,kiüreyş dedi: «Əbutalibin oğlu şücaətli kiş,idir ancaq döyüşməkdən xəbəri yoxdur. Allah babalarına rəhmət elə kim d,sinöyüşməyi məndən yaxşı bilir?»»

Əli(ə) şəhadətə yetişdikdən sonra onun yerinə imam Həsən(ə) hakimiyyətə gəldikdə bu məsələ daha da qabarıq surətdə aşkar oldu. Xüsus ilə İmam(ə) Kufə camaatını Şam ordusuna qarşı vuruşmağa də'vət edəndə onlar İmam(ə)-ın də'vətini çox gec qəbul etdilər.

Müaviyənin ordusunun Kufəyə tərəf hərəkət etməsi xəbəri imam Həsən(ə)-a yetişdikdə İmam camaatı məscidə yığıldı. Xütbəyə başlayıb Müaviyənin ordusunun səfərbər olmasını camaata çatdırdıqdan sonra camaatı Allah yolunda cihada və batilin tərəfdarlarına qarşı vuruşmağa də'vət etdi. İmam(ə s,) bildirdi kiəbirli f,olmaqədakarlıq etmək və çətinliklərə dözmək lazımdır. İmam Həsən(ə) camaatın ruhiyyəindən xəbərdar olduğundan onların bu də'vətə qarşı müsbət cavab verməməsindən nigarən idi. Elə belə də oldu. İmam(ə) camaatı döyüşə də'vət etdiyi xütbəni qurtardıqdan sonra hamı sükut imam,etdiin sözlərini təsdiq edən bir nəfər də tapılmadı. Bu hadisə o qədər təəssüflənməli və acınacaqlı m,idi kiəclisdə hazır olan Əli(ə)-ın şücaətli səhabələrindən biri camaatı bu səhlənkərliliklərinə görə möhkəm danladı və onları yalançı qəhrə,manlar qorxaq və şücaətsiz insanlar kimi qələmə verdi. Onları imamla birgə Şam ordusuna qarşı vuruşa çağırırdı.¹ Bu tarixi sənəd İraq camaatının döyüşdən nə qədər yorulduqlarını onlardak,ı mübarizə və döyüş ruhiyyəsinin ölməsini çox yaxşı bəyan edir.Onlar döyüşməyə hazır deyildilər. Nəhayət imam Həsən(ə)-ın yaxın səhabələrindən bir neçəsi

camaatı səfərbər etmək məqsədilə çıxışlar etdi. Bundan sonra imam Həsən(ə) kiçik bir ordu ilə Kufədən çıxdı və şəhərin yaxınlığında Nüxeylə adlı bir yerdə düşərgə saldı. İmam(ə)-ın ordusu təzə qüvvələrin gəlib onlara birləşməsi məqsədilə on gün Nüxeylədə qaldı. Nəhayət dörd min nəfər İmamın başına toplaşdı. Buna görə də İmam(ə) məcbur olub güclü ordu toplamaq məqsədi ilə Kufəyə qayıtdı.1

Müxtəlif ünsürlü cəmiyyət

Yuxarıda deyilənlərdən əlavə o dövrün İraq camaatı mütəşəkkil və vahid deyildi. Əksinə, cəmiyyət müxtəlif ünsürlü və bir-biri ilə zidd olan dəstələrdən təşkil olunmuşdu. Belə b,kiə'zi vaxtlar bu dəstələr bir-biri ilə heç cür yola gedə bilmirdilər. Bir dəstə çox təhlükəli olan Əməvilər sülaləsinin tərəfdarı, digər bir dəstə həm Əməvilərlə h,əm də İmam Həsən(ə)-la vuruşmağı özlərinə vacib bilən xəvaric dəstə,si başqa bir dəstə müxtəlif yerlərdən gəlib İraqda məskunlaşmış və sayı iyirmi min nəfərə çatan qeyri-ərəb müsəlmanlar başqa bir dəstə də əqidəsi imam H,sabit olmayanəsən(ə)-la Müaviyənin hansı birinin üstün olmasında şəkk edən insanlardan ibarət idi. O dövrün İraq və Kufə əhalisi bu dəstələrdən təşkil olunmuşdu. Bunlardan fərqli olaraq digər bir dəstə də Əli(ə)-ın həqiqi dostları idi.2

Pərakəndə ordu

Əhali arasındakı bu dəstələr tə imam H,bii kiəsən(ə)-ın ordusunda da yayılmış ordunu, pərakəndə hala gətirib çıxarmışdı. Buna görə də xarici düşmənlərə qarşı mübarizədə belə bir orduya arxalanmaq heç cür mümkün deyildi.

Şiə məzhəbinin böyük ustadı mərhum Şeyx Müfid və başqa tarixçilər imam Həsən(ə)-ın ordusundakı bu təhlükə barədə belə yazırlar: «İraq əhalisi çox gec və süstlüklə imam Həsən(ə)-ın ordusuna qoşuldu. İmam Həsən(ə)-ın təşkil verdiyi qoşun aşağıdakı dəstələrdən ibarət idi:

- 1)– Əli(ə)-ın şiə və tərəfdarları.
- 2)– Xəvaric. (Onlar Müaviyə ilə döyüşmək üçün bütün yollara əl atmışdılar. Onların imam Həsən(ə)-ın dəstəsinə qoşulması Müaviyə ilə düşmənçiliklərinə görə idi.)
- 3)– Dünyapərəst və faydagüdən şəxslər. Bunlar da özlərinə maddi mənfəət əldə etmək üçün imam Həsən(ə)-ın ordusuna qoşulmuşdular.
- 4)–İkiürəkli və şəkk edən insanlar. Onların nəzərinə imam Həsən(ə) kimi böyük bir şəxsiyyətin Müaviyədən elə də bir üstünlüyü yox idi.
- 5)– Nəhayət din xatirin,tə ,yox əksinə q,əbilə düşmənçiliyinə görə və sadəcə

olaraq öz qəbilə başçılarından itaət edib mübarizəyə qoşulanlar.1

Beləliklə də imam Həsən(ə)-ın ordusu Müaviyə kimi bir düşmənə qarşı mübarizədə lazımi təşəkkülü tapmamış və pərakəndə olmuşdur.

Canlı sənəd

O dövrün İraq əhalisinin pərakəndəliyini və camaatın döyüşə qarşı süstlüyünü əslində heç kim imam Həsən(ə)-ın özündən yaxşı bəyan edə bilməz. İmam Həsən(ə) ordusunun irəlilədiyi son məntəqə olan Mədaində çox geniş və ruhlandırıcı bir çıxış etdi. Özlərinin əsnasında buyurdu: «Bizi Şam əhlinə qarşı (Müaviyənin ordusuna qarşı) mübarizədən heç bir şək-k-şübhə saxlaya bilməz. Biz bundan qabaq da sizin dözümlünüz və daxili anlayışınızla Şam əhlinə qarşı mübarizə etmişik. Ancaq bu gün kin-küdurət nəticəsində vəhdət və qarşılıqlı anlaşma sizdən uzaqlaşmış, öz müqavimətinizi itirmiş və indi də giley-güzar edirsiniz. Siffeyn döyüşünə gedəndə dininizin mənfəətini dünya mənfəətinizə üstü lakin indi is, n tutdunuzə dünyanızı dininizdən üstün tutursunuz. Biz indi də keçmişdə olduğ,umuz kimiyik ancaq siz bizə qarşı keçmişdə olduğunuz kimi vəfadar deyilsiniz. Sizlərdən bə'ziləri Siffeyn döyüşündə, bə'ziləri də Nəhrəvan döyüşündə öz qohum-əqrəbasını yax,ınlarını itirmişdir. Birinci dəstə öz ölülərinə ağlayır, ikinci dəstə isə ölülərinin qan bahasını istəyir. Qalanları da bizim əmrlərimizdən boyun qaçıırırlar. Müaviyə bizə bizim izz,insafdan uzaqət və böyük məqsədimizin əksinə olan bir təklif etmişdir. İndi əgər Allah yolunda ölməyə hazırsını onda, deyin,zsa mübarizəyə qalxaq və onun bu təklifinə qılıncla cavab verə,k. Yox əgər sağ qalmaq istəyirsinizsə, deyin, onda bu təklifi qəbul edib sizin razılığınızı tə'min edək.»

İmam(ə)-ın sözləri bu yerə çatanda hamı bir ağızdan biz yaşamaq istə,yirik biz sağ qalmaq istəyirik.2– deyə qışqırdı.

Döyüş ruhiyyəsindən məhrum olmuş belə bir ordu ilə imam Həsən(ə) Müaviyəyə qarşı necə mübarizəyə girişə bilərdi? Müxtəlif ünsürlü dəstələrdən təşkil olunmuş və kiçik bir qəflət nəticəsində özləri xətər törədə bilən bir ordu ilə qələbəmi əldə etmək olar? Fərz edək imam H,k kiəsən(ə) M,deyilüaviyə belə bir qoşuna başçılı o,q edir İmam(ə)-ın gördüyü i,buşdən (sülhdən) başqa bir iş görə bilərdimi?

Bə bu s,liəbəblər yığışıb İslam cəmiyyətini qəti təhlükənin iki addımlığına çatdırdı və çox acınacaqlı hadisələr əmələ gətirdi. İndi bunun şərhini sizin nəzərinizə çatdırırıq.

İmam Həsən(ə)-ın ordunu səfərbər etməsi

Keçmiş və müasir tarixçilər bə'zi tarixi hadisələri dəyişdirib onun əksini yazırlar. Onlardan bə'ziləri belə iddia edirlər g,kiüya imam Həsən(ə)-ın

Müaviyə ilə vuruşmaq məqsədi yox idi. Elə xilafətin ilk günlərindən bu fikirdə M,idi kiüaviyədən maddi imkanlar alıb rahat yaşasın. Müaviyə ilə müxalifət edirdisə də bu imkanları təmin etmək üçün edirdi.

Əldə olan tarixi sənədlər göstərir ki,öhmətlər tamamilə yalandır və tarixi həqiqətlərlə heç cür uyğun gəlmir. Çünki əgər imam Həsən(ə) Müaviyə ilə vuruşmaq fikrində deyildisə bəs niyə görə ordu toplayırdı? Halbuki bütün tarixçilər deyirdilə imam H,r kiəsən(ə) ordu toplayıb döyüşə hazır oldu. Lakin bir tərəfdən İmam(ə)-ın ordusundakı dəstəbazlıqlar və pərakəndəliklə,r digər tərəfdən də Müaviyənin xaincəsinə qurduğu hiylələr nəticəsində İmam(ə)-ın nizami qoşunu döyüş başlamazdan qabaq və heç bir vuruş olmadan bir-birindən ayrıldı və camaat İmam(ə)-ın ətrafından dağıldı. İmam Həsən(ə) da çarəsizlikdən döyüşmə,yib sülhü qəbul etdi.

Buna əsasən imam Həsən(ə)-ın hərəkəti qiyamüharibə e'lan etmək və ordu toplamaqla başladı sonra da vəziyyəti və İslam cəmiyyətinin şəraitini dərinlən yoxlayıb zamanın məsləhətinə uyğun olaraq şərti sülhlə nəticələndi.

İndi isə oxucuların nəzərini bu barədə daha geniş mə'lumata cəlb edirik.

Əhdini danan camaat

Bir az bundan qabaq deyildi ki İraq və Kufə camaatı sözü bütöv və mütəşəkkil deyildi. Əksinə onlar vəfası,z e'timad edilməyən və hər gün bir bayraq altında yığışan (külək hara ə ora meyl,sdi edə m,n)övcud olan vəziyyətdən və zamanənin qüdrətindən istifadə edən adamlar idi. Elə buna görə də İmam(ə)-ın ordusunda yaranan böhran və hər iki tərəfin öz qoşunlarını səfərbər etməsilə həmzaman Kufənin adlı-sanlı qəbilələrinin başçılarından bir neçəsi imam Həsən(ə)-a xəyanət edərək Müaviyəyə məktub yazıb bildirdilər onlar onun h,kiökumətini himayə edirlər. Onlar məktubla Müaviyəni məxficə İraqa tərəf hərəkət etməyə də'vət etdilər və söz verdilə el,r kiə ki Müaviyə İraqa yaxınlaşdı İmam Həsən(ə)-ı tutub ona verəcə ya da ona sui-q,kəsd edəcəklər.

Müaviyə həmin məktubları olduğu kimi İmam Həsən(ə)-a göndə bu c,rib bildirdi kiür insanlara arxalanıb döyüşə necə hazır ola bilərsən?1

Xain sərkərdə

İmam Həsən(ə) Müaviyə ilə döyüşmək məqsədi ilə Kufəni tərk etdikdən sonra Übeydullah ibn Abbası on iki min nəfərlik döyüşçü ilə ordunun ön hissəsinə, özünün ən yaxın dostlarından olan Qeys ibn Sə'd və Səid ibn Qeysi2 isə Übeydullaha müşavir və canişin təyin etdi. Belə bu,ki üç nəfərdən birinin başına bir iş gəlsəydi növbə ilə digəri onun işini görməli idi.

İmam Həsən(ə) qoşunun hərəkət edəcək səmti müəyyən edib belə göstəriş verdi ki Müaviyənin qoşunu ilə rastlaşıb onların hərəkətinin qarşısını alıb İmamı bu işdən xəbərdar etsinlər və İmam da əsl ordu ilə onlara qoşulsun.³

Übeydullah ibn Abbas öz ordusunu hərəkətə gətirdi. Onun ordusu Məskin adlı bir yerdə Müaviyənin ordusu ilə üz-üzə gəldi və Übeydullahın ordusu elə oradaca düşərgə saldı. Az bir zamanda İmama xəbər çatdı ,ki Übeydullah Müaviyədən bir milyon dirhəm alıb səkkiz min nəfərlə onun tərəfinə keçmişdir.

Təbii ki İrəliyənin xəyanəti vəziyyətin böhran içində olduğu belə bir vaxtda ordunun ruhiyyəsinin zəifləməsinə və imam Həsən(ə)-in nizami mövqeyinin bir-birinə dəyməsinə çox böyük təsir göstərmişdi. Çox şücaətli və Əli(ə)-in ailəsinə qarşı vəfalı olan Qeys ibn Sə'd ordunun sərkərdəliyini öz öhdəsinə götürür və özünün ruhlandırıcı çıxışı ilə döyüşçülərin ruhiyyəsini artırmağa çalışır. Müaviyə onu da pulla ələ almaq istə lakin Qeys ona aldanmay,yirib İslam düşmənlərinin qarşısında axıra qədər durur.¹

Xaincəsinə görülmüş hiylələr

Müaviyə təkcə Übeydullahı ələ almaqla kifayətlənmədi. ,Eyni zamanda o İmam(ə)-in ordusunu zəiflətmək və ordu arasında şayiə yaymaq məqsədi ilə öz casus və mızdırlarını İmam(ə)-in başçılıq etdiyi orduya göndərirdi. Onlar İmam(ə)-in başçılıq etdiyi orduda belə şayiə yaydılar ki Qeys (ön xəttin başçısı) Müaviyə ilə dilə gəlib eyni zamanda Qeysin də ordusu arasında şayiə yaydı imam Həsən(ə) Müaviyə ilə sülh bağlayıb. İş o yerə çatdı ki Müaviyə camaatın gözündə zahirən yaxşı olan adamlardan bir neçəsini imam Həsən(ə)-in hüzuruna göndərirdi. Onlar gəlib Mədain düşərgəsində İmam(ə)-la görüşdülər. İmam(ə)-in çadırından kənara çıxdıqda camaat arasında car çəkdiilər Allah Peyğəmbər(ə) nəvəsinin vasitəsi ilə fitnəni yatırdı və müharibəni sakitləşdirdi. Həsən ibn Əli(ə) Müaviyə ilə sülh edərək camaatın qanının tökülməsinin qarşısını aldı.

Onlar özlərinə qarşı camaatın e'timadını doğrultduqlarına görə heç kim araşdırma aparmadan onların sözlərinə inanıb İmam(ə)-in əleyhinə qiyam qaldıraraq o həzrətin çadırına hücum edib çadırdan nə var idisə hamısını qarət etdilər. Hətta İmam(ə)-i öldürmək fikrinə də düşdülər. Ancaq sonradan hamı dağıldı.

Xəvaricin xəyanəti

İmam Həsən(ə) (ordu ilə birgə) Mədaindən Sabata tərəf hərəkət etdi. Yolda gizlənməmiş və qabaqcadan İmam(ə)-i güdən xəvaricdən biri o həzrətə güclü

bir zərbə endirdi. İmam Həsən(ə) bu zərbə nəticəsində ağır yaralandı, çoxlu qan itirdi və zəiflədi. İmam(ə)-ın bir neçə yaxın dostu onu yenidən Mədainə qaytardı. Mədainə İmam(ə)-ın halı aldığı zərbə nəticəsində çox ağırlaşdı. Bundan istifadə edən Müaviyə vəziyyəti tam ələ aldı. Lazım olan nizami ordunu itirib tək qalmış imam Həsən(ə) məcbur olub sülh təklifini qəbul etdi.¹ Deməli, əgər imam Həsən(ə) sülhü qəbul edibsə, bundan başqa çarəsi olmayıb. Necə T,kiəbəri və digər tarixçilər yazırlar: «Həsən ibn Əli(ə) yalnız ordusu onun başından dağılıb tək qaldığı halda sülhü qəbul etməyə razı oldu.»²

Sülhün səbəbləri barədə

imam Həsən(ə)-ın buyurduqları

İmam Həsən(ə) onun sülhünə e'tiraz edən bir nəfərin cavabında bu acı həqiqətlərə işarə edərək öz sülhünün səbəblərini belə bəyan etdi:

«Mən hökuməti Müaviyəyə onunla vuruşmağa heç bir tərəfdarım olmadığından həvalə etdim, əgər tərəfdarım olsaydı gec,ə-gündüz onunla vuruşub işi birdəfəlik edərdim. Mən Kufə camaatını yaxşı tanıyıram və onları dəfələrlə sınımışam. Onlar islah olunmayacaq azgın insanlardır. Nə vəfalıdı n,rlarə də iki nəfəri bir-biri ilə müvafiq gəlir. Onlar zahirdə bizə itaə batınd,t edirə isə bizim düşmənlərimizlə əlbirdirlər.»³

İkinci imam öz dostlarının bu süstlüyündən və ona arxa olmadıqlarından çox narahat olmuş və bir gün çox şiddətli bir xütbə söyləmişdir. Xütbədə bə'zi məsələlərə işarə edib buyurmuşdur:

«Təccüb edirəm o camaata n,kiə dinlə n,ri varə də abır-həyələri. Vay olsun sizlərə! Müaviyə məni öldürmək üçün sizə verdiyi və'dələrin heç birinə əməl etməyəcək. Əgər mən Müaviyəyə bey'ət etsə,m öz şəxsi vəzifələrimi indi olduğundan da yaxşı yerinə yetirərəm. Lakin hökumət Müaviyənin əlinə düşsə o, qoymayacaq mən öz cəddimin şəriətini cəmiyyətdə icra edirəm.

And olsun Allaha, (sizin xəyanətiniz səbəbindən) məcbur olub hökuməti Müaviyəyə təhvil versə y,mə'qin bilin B,kiəni-Üməyyənin hökumət bayrağı altında heç vaxt üzünüz gülməyəcək və cürbəcür əzab-əziyyətlərlə rastlaşacaqsınız. İndi elə bil öz gözlərimlə görürə sabah sizin u,m kişəqləriniz onların uşaqlarının qapısı qarşısında ,durub onlardan su çörək istəyəcəklər. Hansı h,kiəmin su və çörəyi Allah sizin uşaqlarınız üçün qərar verib və sizin uşaqlar onun həqiqi sahibidirlər. Bəni-Üməyyənin uşaqları onları öz qapılarından qovub öz haqlarından məhrum edəcəklər.»

Daha sonra İmam(ə) əlavə edib buyurdu:

«Əgər Allah düşmənlərinə qarşı mübarizə etmək üçün silahdaşlarım olsaydı

he,ç vaxt hökuməti Müaviyəyə təhvil verməzdim. Çünki hökumət Bəni-Üməyyəyə haramdır...»¹

Müaviyənin çirkin hökumətinin mahiyyətini yaxşı tanıyan imam Həsən(ə) bir gün Müaviyənin hazır olduğu bir məclisdə çıxış etmiş və çıxışında buyurmuş n,dur: «And olsun Allaha qədər ki hökumət Bəni-Üməyyənin əlində xo,dirş həyat görməyəcəksiniz.»²

t,Buənbəllik səbəbindən və gələcəkdə rahat yaşamaq məqsədilə Müaviyə ilə mübarizə etməkdən boyun qaçıran İraq əhlinə bir xəbərdarlıq idi. Daha onların xəbə,ri yox idi ki Müaviyənin hökumətində heç vaxt öz arzularına çatmayacaqlar.

Sülh müqaviləsi və imam

Həsən(ə)-ın məqsədləri

Elə imam H,kiəsən(ə) irəlidə dediyimiz səbəblərə görə Müaviyə ilə vuruşmağı İslam cəmiyyətinin ali məsləhətləri və İslamın qorunub saxlanmasının zərərinə görüb atəşkəs və sülhü qəbul etmək məcburiyyətində qaldı, öz ali və müqəddəs məqsədlərini mümkün olduğu qədər sülh yolu ilə həyata keçirmək üçün çox çalışdı. Digər tərəfdən də Müaviyə sülhü bərqərar etmək və qüdrəti ələ keçirtmək üçün hər cür imkanatı İmam(ə)-ın ixtiyarında qoymuşdu. Hətta Müaviyə İmam(ə) üçün möhürlənmiş ağ bir kağız göndərərək bildirdi ,ki İmam(ə) ona nə ,yazsa Müaviyə qəbul edəcək və razılıq əlaməti olaraq qabaqcadan öz möhürünü də vurmuşdur.³ İmam Həsən(ə) bu fürsətdən necə lazım idisə istifadə edib mühüm və İmam(ə)-ın nəzərində birinci dərəcədə duran, İmam(ə)-ın ali məqsədlərindən hesab olan əsas məsələləri sülh müqaviləsində yerləşdirdi və Müaviyənin dilindən sülh müqaviləsinə əməl edəcəyinə zəmanət aldı. Tarixi qaynaqlarda sülh müqaviləsinin mə,tni tam mükəmməl və tərtiblə p,deyilərəkəndə şəkildə verilmişdir. Hər tarixçi onun bə'zi maddələrini qeyd etmişdir. Ancaq bunların hamısını bir yerə yığdıqda təxminən kamil şəkildə bir müqavilə düzəltmək olar. Kiçik bir baxışda imam Həsən(ə)-ın sülh müqaviləsində qeyd etdiyi məsələlərə və onları həyata keçirməkdə etdiyi israr və tə'kidə nəzər salmaqla imam Həsən(ə)-ın siyasi mübarizə zamanı düşməndən xal almaq üçün işlətdiyi fəvqə'l'adə tədbirini müşahidə etmək olar.

İndi sülh müqaviləsinin maddələrini ayrı-ayrı araşdırmazdan qabaq beş maddədə cəmlənmiş sülh müqaviləsinin tamamını əziz oxucuların nəzərinə çatdırırıq.

Sülh müqaviləsinin mətni

Birinci maddə: Həsən ibn Əli(ə) hökuməti Müaviyəyə təhvil verir. Bu şərtlə

M,kiüaviyə hökuməti Qur'an qayda-qanunu və Peyğəmbər(s)-in sünnəsi əsasında idarə etsin.

İkinci maddə: Müaviyədən sonra hökumət Həsən ibn Əli(ə)-ın ixtiyarına keçəcək. Əgər onun (imam Həsən(ə)-ın) başına bir iş gələrsə H,üseyn ibn Əli(ə) hökumət başına gələcək. Həmçinin Müaviyənin özündən sonra canişin tə'yin etməyə haqqı yoxdur.

Üçüncü maddə: Əmirəlmö'minin Əli(ə)-a namaz qılarkən hörmətsizlik edib onu söymə,yin lə'nətləməyin qarşısı alınsın və o həzrət yaxşıqla yad edilsin.

Dördüncü maddə: Kufə beytül-malında olan beş milyon dirhəm pul Müaviyənin hökumətinə verilməkdən istisna olunur və həmin pulu imam Həsən(ə)-ın özü lazımi yerlərə sərf edəcək. Həmçinin Müaviyə beytül-maldan ayrılan payda Bəni Həşimi Bəni Üməyyədən üstün tutmalıdır. Eləcə də Müaviyə Darabegərd şəhərinin xəracının bir milyon dirhəmini Əli(ə)-ın rəhbərliyi altında Cəməl və Siffeyn döyüşlərində şəhid olanların ailələri arasında bölüşdürməlidir.¹

Beşinci maddə: Müaviyə bütün əhaliyə ist,ər Ş ist,amər İ ist,raqərsə də Hicaz əhalisinə hər hansı millətdən olursa olsun, bir daha tə'qib etməməsi və əzab-əziyyət verməməsi barədə zəmanət verir. Onları Müaviyənin hökumətinə qarşı keçmişdəki fəaliyyətlərinə görə axtarısa salması x,nüsusilə keçmiş kin-kudurətə görə İraq əhalisinə əziyyət verməsin. Bundan əlavə, Müaviyə Əli(ə)-ın dostlarını harda olursa olsunlar amanda saxlamalı və onların heç birinə əziyyət etməməlidir. Əli(ə)-ın şüələrini canı mal,ı və pulunun hörməti qorunmalıdır. Onlar əsla axtarışda olmamalıdırlar və onlara zərrə qədər də narahatçılıq yetişməməlidir. Hər kəsin haqqı onun özünə çatmalıdır. Əli(ə)-ın şüələrindəki beytül-mal onların özlərində qalmalıdır.

Həmçinin Həsən ibn Əli(ə) və qardaşı Hüseyin ibn Əli(ə) və eləcə də Peyğəmbər(s)-in ailəsindən olan hər hansı bir şəxs üçün Müaviyə tərəfindən heç bir xətdər icad olmamalı, heç bir yerdə onlar üçün qorxu hissi yaranmamalıdır.

Müqavilənin sonunda Müaviyə maddələrin hamısına əməl edəcəyinə söz verərək Allahı bu işdə şahid tutdu və bütün Şam ə'yan-əşrafı buna şəhadət verdilər.

Beləliklə də imam Həsən(ə) hələ uşaq olarkən Peyğəmbər(s)-in gələcəkdən verdiyi xəbər həyata keçdi. Peyğəmbər(s) bir gün imam Həsən(ə)-ı (uşaq olarkən) mənbərin başına çıxmış görüb buyurdu: «Mənim bu övladım müsəlmanların ağasıdır. Allah onun vasitəsilə iki müsəlman dəstə arasında sülh yaradacaq.»

İmam Həsən(ə)-ın Müaviyə ilə sülh
etməkdə məqsədi

Dünyanın böyük şəxsiyyətləri ölkə başçıları vəziyyətin öz məqsədləri ilə zidd olduğunu görüb iki yol ayrıcına çatanda çalışırlar işi elə həll etsinlə ziyan, r kii az olsun. Bu da siyasi və ictimai gedişatda bir əsas kimi götürülmüşdür.

Bu əsasa əsaslanaraq imam Həsən(ə) da çalışırdı ,ki öz yüksək məqsədlərini mümkün qədər tə'min etsin. Buna görə də Müaviyə ilə sülh etmək məcburiyyətində qalanda müqavilənin birinci maddəsinə əsasən hökuməti Müaviyəyə bu şərtlə təhvil verdi M,kiüaviyə hökuməti Qur'an qayda-qanunları və Peyğəmbər(s)-in sünnəsi əsasında idarə etsin. Mə,'lumdur ki İmam(ə)-ın məqsədi qüdrəti ələ almaq və İslam hökuməti təşkil verməklə yanaşı həm də cəmiyyətdə İslam qayda-qanununu qoruyub saxlamaq və cəmiyyətə bu qayda-qanun əsasında rəhbərlik etmək idi. Əgər bu qayda-qanun Müaviyə tərəfindən də icra olunsaydı, yenə İmam(ə)-ın məqsədi az da olsa tə'min olmuş olardı. Buna əlavə olaraq ikinci maddəyə əsasən Müaviyənin ölümündən sonra imam Həsən(ə) İslam cəmiyyətinin rəhbərliyini azad şəkildə öz öhdəsinə götürə bilərdi. Müaviyənin otuz yaş imam Həsən(ə)dan böyük olduğu d,unu lövrdə artıq Müaviyənin qocalıq vaxtlarını keçirtməsinə və adi halla onun ömrünün sonlarının yaxınlaşdığını nəzərə alanda bu maddənin adi hesablamalar əsasında İslam və müsəlmanlar üçün nə qədər faydalı olduğu mə'lum olur. Müqavilənin digər maddələri də bu cür əhəmiyyət daşıyır. Çünki cümə namazında və eləcə də digər namazlarda Əli(ə)-ın rəsmi şəkildə heç bir qorxu olmadan lə'nətlə bu,ndiyi işin bir bid'ət kimi camaat arasında yayıldığı və Əli(ə)-ın şiə və dostlarını,n eləcə də Peyğəmbər(s)-in ailəsinin (qohum-əqrəbasının) hər yerdə tə'qib olduğu və tutularaq cürbəcür təzyiqlərə mə'ruz qaldığı bir dövrdə bu işlərin bundan belə təkrar olunmayacağı barədə maddə yazıb onu Müaviyəyə qəbul etdirmək və Müaviyənin onlara əməl edəcəyi və'dini onun dilindən almağın nə qədər böyük nailiyyət olduğunu inkar etmək mümkün deyil.

Kufədə toplanış

Sülh müqaviləsi bağlandıqdan sonra tərəflər (imam Həsən(ə)-la Müaviyə) hərə öz ordusu ilə birlikdə Kufə şəhərinə gəlib şəhərin böyük məscidində bir yerə topladılar. Camaat gözlə indi s,yirdi kiülh müqaviləsinin maddələri hər iki tərəfin rəhbərliyinin iştirakı ilə camaat üçün oxunulacaq və daha onun icra olunacağında heç kimin şəkk-şübhəsi qalmayacaq.

Əlbəttə, camaatın bu intizarı heç də yersiz deyildi. Çünki camaat qarşısında çıxış etmək sülh proqramının əsaslarından biri idi. Buna görə də Müaviyə

mənbərə çıxıb xütbəyə başladı. n,Ancaq oəinki sülhün maddələrinə əməl edəcəyi haqqında söhbət etmə h,diəttə tə'nə və təhqirlə dedi: «Mən sizinlə namaz qılıb həcc yerinə yetirmə z,kəkat ödəmək üçün vuruşmadım. Mən bilirəm onsuz da siz bunlar,kiı yerinə yetirirsiniz. Mən sizinlə ona görə vuruş sizi,dum ki özümə tabe edib hökuməti ələ keçirəm.»

H,Daha sonra dedi: «Bunu bilin kiəsən ibn Əli(ə)-la bağladığım sülh müqaviləsinin bütün maddələrini ayağım altına qoyub tapdalayıram və onların heç birinin dəyəri yoxdur.»2

Beləliklə də Müaviyə imam Həsən(ə)-la bağladığı sülh müqaviləsini ayağı altına saldı və onu açıqcasına pozdu.

Müaviyənin cinayətləri

Müaviyə bu siyasəti yürütdükdən sonra öz işlərini düzəltmək əvəzinə əksinə cinayətlərini daha da artırdı. ,O Əli(ə)-a əvvəlkindən daha çox hörmətsizlik etməyə başladı. Yaşayışı Əli(ə)-ın vəfalı, böyük dost və şüələrinə həddən artıq darısqallaşdırdı, Hicr ibn Ədiyy kimi İslamın böyük şəxsiyyətlərini qətlə yetirdi. Əli(ə)-ın şüələrinə yönələn qə i,tlşkəncə və əzab-əziyyəti daha da şiddətləndirdi. Belə ,ki Əli(ə)-ın əksər dostları ya tutulub hə,bs edilir ya dərbədə düşü,r ya da öz ev-eşiklərindən uzaq düşüb sıxıntılı mühitdə yaşayırdılar. Müaviyə təkcə Əli(ə) və şüələrinin hörmətinin qorunması maddəsini pozmaqla kifayətlənməyib həttə Darabegərd məntəqəsinin xəracına da müqavilədə olduğı kimi əməl etmədi.

Təbəri bu barədə yazır: «Bəsre əhalisi Darabegərdin xəracını verməyib dedi bu mal bizim beyt,kiül-malın olub və bizə məxsusdur.»1

İbn Əsir yazır: «Bəsre əhalisi Darabegərd məntəqəsinin xəracını verməkdən boyun qaçırdı. Onlar bu işi Müaviyənin göstərişi ilə etdilər.»2

Xalqın oyanıb xəbərdar olması

Bir çox ardıcıl döyüşlər nəticəsində artıq vuruşmaqdan yorulub öz tayfa başçılarının sözü, Müaviyənin təbliğatçılarının hiyləgər təbliğatı və yağlı və'dələri ilə sülh etməyə razılaşan camaat nə vaxtsa oyanmalı idi. Onlar döyüşə qarşı yorğunluq göstərməklə, Müaviyənin yalan və yağlı və'dələrinə inanmaqla və kor-koranə öz tayfa başçılarının sözü ilə sülhü qəbul etməklə necə böyük səhvə yol verdiklərini anmalı idilər. Bu isə təkcə bir yolla – öz gördükləri işin acınacaqlı nəticələrini görməklə mümkün idi. Bundan əlavə müsəlmanlar Əməvi hökumətinin əsl və həqiqi sifətini görmə,li onların cəmiyyətdə yaratdıqları çətinliklə m,riəhrumiyyətlə,ri ardıcıl axtarışları və zülmələri öz gözləri ilə görməli idilər.

İmam Həsən(ə)-ın və onun ən yaxın dostlarının o həssas dövrə həyata

keçirmək istədiyi məsələ bu hadisə, o idi ki, lələri olduğu kimi camaata göstərsinlər, camaatın ağıl və düşüncəsi nəticəsində onları Əməvi hökumətinin bu cür acınacaqlı işlərinin əleyhinə qiyama hazırlasınlar. Deməli Həsən(ə) sülh edibsə, bu ağır yükü boynundan atmaqdan ötrə sülh etmə, yəni əksinə ona görə sülh etmə, edib ki, ularizəni başqa sahədə aparsın. Elə sülhdən sonra baş vermiş hadisələr də bu məsələyə kömək etdi və İraq əhalisini qəflət yuxusundan oyatdı. Təbəri yazır: «Müaviyə (sülh müqaviləsi bağlandıktan sonra Kufə yaxınlığındakı) Nüxeylə adlı bir yerdə düşərgə saldı. Bu zaman xəvaricin bir dəstəsi Müaviyənin əleyhinə qiyam edib Kufə şəhərinə daxil oldu. Müaviyə Şam əhalisindən bir dəstəsini onlara qarşı vuruşmağa göndərirdi, lakin xəvaric onları məğlubiyyətə uğratdı. Bundan sonra Müaviyə Kufə ordusuna xəbər göndərirdi ki, xəvarici məhv etsinlər, əks təqdirdə Kufə əhalisi amanda olmayacaq.»¹

Beləliklə Əli(ə)-in və imam Həsən(ə)-in ordusunda vuruşmağa razı olmayan İraq əhalisi onların və xəvaricin müştərək düşməni olan Müaviyə tərəfindən xəvariclə vuruşmağa məcbur oldular. Bu da onu göstərir ki, Müaviyənin hökumətində arzuladığı sülh və asayişə heç vaxt çatmamışlar.

Qorxu içində saxlamaq və aclıq siyasəti

Bundan əlavə Müaviyə camaata qarşı insaniyyətdən uzaq olan bir siyasət də yeridirdi. Bu siyasəti qorxu içində saxlamaq və aclıq siyasətindən başqa bir şey adlandırmaq bu yolla, olmaz. O İraq əhalisini həyat səhnəsindən götürürdü. Müaviyə bir tərəfdən İraq əhalisini hər cür çətinliklər qarşısında qoyurdu, tərəfdən də onları öz hüquqlarından məhrum edirdi.

Sünni məzhəbinin görkəmli alimi ibn Əbil Hədid yazır: «Harada şiə var idisə qətlə yetirilirdi. Bəni-Üməyyə tərəfindən şiə olduğunu ehtimal verən şəxslərin əl-ayaqları kəsilirdi. Peyğəmbər(s)-in ailəsinə məhəbbəti olanların hamısı ya həbsə ya mal-də, edilirdi, övlətləri müsadirəyə və ya da evi viran, olunur edilir. Şiələrə qarşı təzyiqlər o qədər artmışdı ki, Əli(ə)-i sevmək nisbəti küfr nisbətindən pis sayılırdı və onun ardınca acınacaqlı əzablar gözlənilirdi. Kin-küdurət doğuran bu siyasətin icrasında Kufə şəhərinin vəziyyəti hər yerdən pis idi. Çünki Kufə Əli(ə)-in şiələrinin mərkəzi hesab olunurdu. Müaviyə Ziyad ibn Süməyyəni Kufənin valisi təsonradan bəy, yəni etdiəsrənin də hökumətini ona tapşırdı. Bir vaxtlar Əli(ə)-in şiələrindən olan Ziyad onları çox yaxşı tanıyırdı. O şiələri harada gizlənmişdilsə, tapıb öldürdüyünü öldürdü, bəy, zilərini hədələ onları, diəni əl-ayaqlarını kəsdilər, özlərini çıxartdı, xurma ağaclarının budaqlarından asdırdı və onları İraqdan didərgin saldı. Belə ki, daha şiənin tanınmış şəxsiyyətlərindən heç biri İraqda qalmadı.»

Kufə və Bəsrədə təzyiqlərin artması

Yuxarı,da qeyd etdik ki İraq ə,halisi xüsusən də kufəlilər hamıdan çox təzyiqlərə mə'ruz qalırdılar. İş o yerə çatmışdı onlar,ki öz e'tibarlı inamlı,dostlarının evinə get-gəl edib bir gizli söhbət etmək istədikdə ev sahibinin xidmətçisindən qorxduqları üçün ondan xəbərçilik etməyəcəyi barədə and almayınca sözə başlamazdılar.

Müaviyə ölkənin bütün valilərinə məktub yazıb onlara tapşırırdı ,ki şiə və Əli(ə) övladlarının şəhadətini də qəbul etməsinlər.

m,Oəktubların birində belə yazır: «Əgər iki nəfər bir nəfərin şiə olduğuna şəhadət verərsə dərhal onun adını beytul-maldan silin və onu hüququndan məhrum edin.»1

Növbə ilə altı ay Kufədə, altı ay Bəsrədə vali olan Ziyad Bəsrədə olmadığı dövrdə öz işlərini Səmurə ibn Cündəbə tapşırırdı. Səmurə bu müddətdə (altı ayda) səkkiz min nəfəri qətlə ,yetirdi. Ziyad ona dedi: Qorxmursan ki onların arasında biri günahsız olar? Səmurə dedi: “Onların iki bərabərini öldürsəm də yenə qorxmaram.”

Əbu Səvar Ədəvi deyir: «Səmurə bir gün hamısı Qur'anı əzbərdən bilən qırx yeddi qohumumu öldürdü.»2

Sülh–Aşura hərəkəti üçün zəmin yaradan

Bu qorxulu hadisələr İraq əhalisini möhkəm oyatdı və əhali Əməvi hakimiyyətinin əsl mahiyyətini az da olsa tanıdı. Onlar artı s,q sakit oturmaqdanüst qalmaqdan bezmişdilər. Tayfa başçılarının imam Həsən(ə)-ın sülhündən istifadə edib Müaviyənin «səxavətindən» bəhrələndiyi bir vaxtda İraqın adi əhalisi öz ayaqları ilə tərəfinə getmiş və öz əlləri ilə ona be'yət etmiş Müaviyənin zalım hökumətinin əsl mahiyyətini yavaş-yavaş tanımağa başlayırdı.

Müaviyə Müğeyrə ibn Şü'bəni Kufəyə, Abdullah ibn Amiri isə Bəsrəyə başçı tə'yin etdi. Osmanın ölümündən sonra Bəsrədən çıxıb getmiş Abdullah yenidən oraya qayıtdı. Müaviyənin özü isə Şama gedib Dəməşqdə ölkə işlərinin tədbirinə başladı.

İraq camaatı hər dəfə Əli(ə)-ın dövründəki yaşayışlarını yada saldıqda qəmgin olur və Əli(ə)ı himayə etmədiklərinə görə peşmançılıq çəkirdilər. Eləcə də Şam əhalisi ilə bağladıkları sülhə görə peşman olmuşdular. Onlar bir-biri ilə rastlaşanda bir-birini danlayı,r bir-birindən soruş,urdular ki görəsən nə n,olacaqə etməliyik? Sülhdən bir neçə il keçməmiş Kuf,di kiə şəhərinin nümayəndələri imam Həsən(ə)-ı görüb onunla söhbət etmək və onun sözlərinə qulaq asmaq üçün Kufədən Mədinəyə get-gəl etməyə

başladılar.1

Bu əsasla görə imam Həsən(ə)-ın sülh dövrü gələcək günə qədər camaatın azğın Əməvi hökumətinə qarşı hazırlıq və döyüş üçün məşq etmək dövrü hesab olur. Elə bir gün ki İslam cəmiyyəti artıq həmin gün mübarizə etmək üçün hazır olacaqdı.

İnqilab etmək üçün hazırlığı bildirmək

İmam Həsən(ə) sülh edəndə hələ camaatın düşüncə və fikri o yərə çatmamışdı, ki İmam(ə)ın məqsədini təmin etsin. O zaman İslam cəmiyyəti arzu və istək zəncirlərinin əsiri idi. Bu həmin arzu və istək idi ki, camaatda məğlubiyyət ruhiyyəsi yaratmışdı. Buna görə də imam Həsən(ə)-ın qarşısında duran məqsəd camaatın fikrini Əməvi hökumətinə qarşı qiyama oyatmaq, camaata fikirləşmək və Əməvi hökumətinin həqiqi mahiyyətini başa düşmək üçün fürsət verməkdən ibarət idi. Xüsusilə qeyd etmək lazımdı imam Həsən(ə)-ın Əməvi hökumətinin cinayət və zülmələrinə, onların Qur'an və İslam qayda-qanunlarını kəskin surətdə pozmasına işarə etməsi camaatın fikrini tamamilə oyadırdı. Yavaş-yavaş bu oyanış artdı və İraqın böyük şəxsiyyətləri imam Hüseyin(ə)-ın yanına gəlib ondan inqilab etməsini istədilər.1

Hadisələrin Mədinədə təsiri

İmam Həsən(ə)-ın şəhadətindən sonra imam Hüseyin(ə) imamət məqamını öz öhdəsinə götürdü. Bu vaxtlar Müaviyənin törətdiyi cinayətlər Mədinədə səs-küyə səbəb olmuş və imam Hüseyin(ə)-ın böyük şəxsiyyətləri ilə İ Hicaz və,raqə başqa yerlərdə təşkil verdiyi ictimai yığıncaqların əsas söhbətinə çevrilmişdi. Məsələn, Müaviyə Hicr ibn Ədiyy və onun yol yoldaşlarını öldürdükdən sonra Kufənin adlı-sanlı şəxsiyyətlərindən bir neçəsi imam Hüseyin(ə)-ın yanına gedərək məsələdən onu xəbərdar etdilər. Bu xəbərin yayılması ilə bütün mö'minlər arasında hökumətə qarşı böyük nifrət hissi oyandı.

Bu məsələdən mə'lum art,olur ki o vaxtlar Əməvi hökumətinə qarşı müntəzəm olaraq müxalifətlər irəli sürülürdü. Bu müxalifətin təbliğatçıları və əsas aparıcı qüvvələr imam Həsən(ə)-ın sayca az olan ən yaxın dostları idi. İmam Həsən(ə) öz ağıllı tədbiri ilə onların canını Müaviyənin apardığı çirkin bəlasından qoruyub saxlamışdı. Bu azsaylı dəstənin məqsədi o idi inqilab g,kiünü yetişmək üçün camaatı inqilaba hazırlamaq məqsədilə Müaviyənin hakimiyyəti dövrü ərzində törətdiyi bütün cinayətləri camaatın yadına salsın.2

Nəyə görə imam Həsən(ə) sü imam, lə

Hüseyn(ə) isə inqilab etdi?

Ötən araşdırmalarda imam Həsən(ə)-ın sülhünün səbəblərini aydınlaşdırdıq.

Burada belə bir sual irəli gəlir n,kiyə görə imam Həsən(ə) sü imam H, l, hüseyn(ə) isə qiyam etdi? Əgər sülh etmək düzgün fikirdisə, bəs onda nəyə görə imam Hüseyn(ə) Yezidlə sülh bağlamadı? Yox əgər vuruşmaq lazım idisə, onda nəyə görə imam Həsən(ə) vuruşmadı?

Bu sualların cavabını bu iki böyük imamın yaşadığı müxtəlif şəraitli dövrdə və Yezidlə Müaviyənin rəftarında axtarmaq lazımdır. İndi Müaviyə ilə Yezidin rəftarındakı fərqli cəhətlər haqqında azda olsa sizə mə'lumat veririk.

Müaviyənin baş aldatmaları

Müaviyə hakimiyyəti dövründə aldad, avamcı plan və siyasətlərlə öz hökumətini şə'r'i və İslami bir hökumət kimi göstərməyə çalışırdı. camaat, O'nun fikrini onun hökumətinin həqiqi İslam siyasətindən kənar olduğunu anlamaqdan yayındırırdı. Düzdü M, rüaviyə əməldə İslamı təhrif etmiş və əsl İslam hökumətinin yerinə Əməvi hakimiyyətini gətirib çıxarmaqla İslami cəmiyyəti qeyri-İslami cəmiyyətə çevirmiş lakin bununla bel, diə yenə də İslamın zahirinə əmə zahird, l edirə İslam qayda-qanunlarına riayət edirdi. Arada olan pərdələri cırmırdı, sarayında azca da olsa İslamın zahiri qayda-qanunlarını dəyişməyə , qoymurdu. O çox yaxşı bilirdi din v, kiə İslam xilafəti adı ilə camaata başçılıq edir. Buna görə də aşkarda elə bir iş görməməli camaat o i, idi kişi dinə qarşı mübarizə kimi qələmə versin. Hə M, min din küaviyə də elə ona əsasən camaata rəhbərlik edirdi. Əksinə, o tutduğu mövqeyə uyğun olaraq həmişə öz əməllərini din çərçivəsində yerləşdirirdi. İslam və din qayda-qanunlarına uyğun olmayan işləri isə gizlində görürdü.

Bundan əlavə Müaviyə çətinlikləri həll etməkdə və müşküləti yoluna qoymaqda fəvqə'l'adə bir siyasət işlədirdi. Çətinlikləri xüsusi yollarla həll edirdi. Ancaq Yezid bu cür siyasət yeritmirdi. Elə bu iki səbəbə görə Müaviyənin hakimiyyəti dövründə qiyamın qələbə ilə nəticələnməsi və şəhadətin müsbət tə'sir verəcəyi sual altında qalırdı. Çünki camaat o vaxt Əməvi hakimiyyətinə qarşı inqilab etməyi düzgün hesab etmirdi. O vaxt camaatda Əməvi hakimiyyətinə qarşı hələ nifrət hissi oyanmışdı. Cəmiyyətin ümumi fikri Müaviyənin İslamdan kənar olduğunu hələ anlamadığına görə bə'zi gözlənilməz ünsürlər səbəbindən imam Həsən(ə)-ın Müaviyə ilə mübarizəsi haqqın batilə qarşı mübarizə hakimiyy, si kimi yoxət üstündə mübarizə kimi hesab olunurdu. Belə bir vaxtda şəhid olmaq inqilabın məqsədlərini irəli aparmaqda heç bir kömək etmə camaat, zdiin

ümumi fikri onu səhv başa düşərdi. Bununla da həqiqət heç olardı.

Münasib olmayan mühit

Yuxarı M,da qeyd etdik kiüaviyənin dövründəki siyasi vəziyyət elə vəziyyət, deyildi ki bir nəfər islahedici müəyyən bir yolla işi həll etsin. Cəmiyyət öz ağılı ilə öz yolunu təyin edə biləcək vəziyyət deyildi. Əksinə, onda vəziyyət elə idi ki o vəziyyətdə hər hansı bir islahedici fəsad rəhbərlərinin əməllərini gözləmə,li fürsət düşdükdə öz imkanlarını, ətrafdakıları və düşmənlə mübarizəsini nəzərə almaqla əks tədbirlər görməli idi. Bununla da məğlub olmuş həqiqətə qalib gəlmiş yalan qarşısında qələbə qazandırmaqlı idi. İmam Həsən(ə)-ın dövründəki əsas müşkül də elə bu idi. O dövrdə şəhadət lazımı şərait istəf,yirdi kiərdi şəhadətdən çıxıb ictimai şəhadətə çevrilsin. Şəhidin qanı camaatda yeni fikir yaratmalıdır.

Tarixi faktlar göstərir ki Həsən(ə) onun ətrafına toplaşmış süst ordu ilə (onların bəzi gördükləri işləri sizin nəzərinizə çatdırmışıq) ayağa qalxıb Müaviyə ilə vuruşsaydı, onu tezliklə bir qəhrəman kimi şəhid etməzdilər. Onu əsir tutardılar. Müaviyə istəf,yirdi ki özünün və ailəsinin (qohum-əqrabasının) İslam ordusu tərəfindən gördüyü arın və İslam ordusu tərəfindən əsir olınmalarının əvəzini Mühəmməd(s)-in ailəsinin böyüklərindən birini əsir tutmaqla çıxsın. Deməli,əgər imam Həsən(ə) məğlub olsaydı qəhrəman bir şəhid kimi (Aşurada olduğu kimi) öldürülmə M,üaviyə tərəfindən əsir olar və nəhayət müəmmalı şəkildə öldürülərdi. Bu da o dövrdə haqqa dəyəcək böyük bir ziyan olardı. Əgər imam Həsən(ə)-ın ordusu Müaviyənin ordusu ilə döyüşdə məğlub olsaydı M,üaviyənin ordusu müsəlman şəhərlərinə hücum edib bacardığı qədər əhalini qırardı. Xüsusilə də həzrət Əli(ə) və imam Həsən(ə)-ın tabeçiliyində olan Məkkə, Mədinə Kufə, Bəsrə və digər şəhərləri talan edərdi. Beləliklə də ölənlərin sayı Kərbəladan fərqli olaraq məhdud qalmaz və həddi aşır-daşardı. İmamın qarşısını aldığı hədə qanın tökülməsi də elə bu idi.»1

Bəlkə də elə bu səbəblərə görə (və imam Hüseyin(ə)-ın imam Həsən(ə)-ın sülhünə razılıq bildirmək məqsədilə) imam Hüseyin(ə) qardaşının şəhadətindən sonra Müaviyənin son on il hakimiyyəti dövründə, yəni, xəminən hicrətin əllinci ilindən altımışıncı ilinədək inqilab etmədi. İmam Hüseyin(ə) o vaxt münasib fürsətin ələ düşməsi üçün günləri sayır və camaatın ümumi fikrini oyatmaqla kifayətlənirdi. Çünki imam Hüseyin(ə) əgər o vaxt inqilab etsə bu inqilab,ydi İslam cəmiyyətində necə nəticələnəcəyi və camaatın fikrində necə cəvələncəyi məlum deyildi.

Yezid–İslam cəmiyyətinin nifrətamiz siması

Yuxarıda dediyimiz məsələlər Yezid barəsində tamamilə əksinədir. Çünki

Yezidin həm atası Müaviyənin yeritdiyi siyasətdən başı çıxmırdı h,əm də İslam adı altında camaata rəhbərlik etdiyi İslamın zahirindən də çox uzaq idi.

Yezid hələ bişməmiş, şəhvətpərə, st özbaşına ehtiyat və uzaqgörənlikdən uzaq olan bir gə a,nc idi. Oğlını, z , kefcil, qorxusuz əyyaş və çox aşağı səviyyəli fikir düşüncəsinə malik olan bir adam idi.

Hakimiyyətə gəlişindən qabaq həvayi-nəfsinin qulu və dünya təmayüllü Yezid hakimiyyətə gəldikdən sonra da atasından fərqli olaraq heç İslamın zahirinə də əmə h,l etmirdi. Oətta zahirdə də özünü dindar və imanlı bir şəxs kimi göstərmirdi. Əksinə, qorxusuzluğu nəticəsində İslamın zahiri qayda-qanunlarını da pozur və şəhvətini doyuzdurmaqdan ötrü əlindən gələ a,ni edirdi. Oçıq-aşkar şərab içir və açıqcasına fitnə-fəsad törədirdi. Yezid siyasi nöqteyi-nəzərdən o qədər zə,if idi ki İslamla barışmaz düşmən olan və Cahiliyyət dövrünü xatırladan Bəni-Üməyyə hakimiyyətinin əsl mahiyyətini camaata aşkar etdi. Yezidin bu qanun pozuntuları və işlərə laqeyd yanaşması artıq onun xilafət məqamını qoruyub saxlanmağa ləyaqəti olmadığını və müsəlmanların rəhbəri olmasına səlahiyyəti çatmadığını hamıya sabit etmişdi. Buna əsasən, Bəni-Üməyyə hakimiyyətinin muzdurları imam Hüseyn(ə)-in inqilabını camaatın fikrində müttəhim edə bilməzdilər. Çünki camaat Yezidin dini qayda-qanunlarla heç cür uyğunluğu olmayan işlərini öz gözləri ilə görürdü. Elə Yezidin bu rəftarı onun hökumətini devirmək üçün inqilab etmək fikrini camaatda oyatmaq üçün mühüm amil hesab olunurdu. Belə bir dövrdə camaat imam Hüseyn(ə)-in inqilabını siyasi ixtilaf və vəzifə üstündə mübarizə Pey,kimi yoxgəmbər(s) balasının İslamı qorumaq məqsədilə batil hökumət əleyhinə mübarizəsi kimi qələmə verirdi.

İnqilabçılar qüvvə toplayır

İmam Hüseyn(ə)-in inqilabının başqa bir səbəbini də imam Həsən(ə)-in sülhündən sonra şiələrin də'vətinin genişlənməsində və ümumi fikrin oyanmasında axtarmalıyıq. Çünki imam Həsən(ə)-in sülhündən sonra Əməvi hökumətinə qarşı yaranmış hərəkət günbəgün artır və hərəkətin dairəsi genişlənirdi. Müaviyənin də siyasəti istər bilərəkdə, n istərsə də bilməyərəkdən bu hərəkətin genişlənməsinə gətirib çıxarmışdı. Çünki imam Həsən(ə)-in şəhadətindən sonra meydanı bir az açıq görən Müaviyə get-gedə vəziyyəti camaata (xüsusən də Əli(ə)-in şiələrinə) çətinləşdirir və əlindən gələn zülmü edirdi. Müaviyənin müsəlmanların hüquqlarına dəfələrlə təcavüz etmə M,siüaviyənin ordusunun günahsız insanları qırması, yaxud əziyyət vermə s,siülh müqaviləsini pozması s,ülh müqaviləsində qeyd olunanın əksinə olaraq özündən sonra Yezid üçün vəliyyə-i əhd adı ilə

camaatdan bey'ət alması n,əhayət imam Həsən(ə)-ı zəhərləməsi Bəni-Ümyyəyə hakimiyyətini daha da ləkələyən və onun mövqeyini bir qədər də zəiflədən məsələlər idi. Bu hadisələr şiələrin birləşməsi və Əməvi hökumətinə qarşı cəbhənin güclənməsinə və tədrisən imam Hüseyn(ə)-ın qiyamının başlanmasına səbəb oldu.

Görkəmli Misir alimi və yazıçısı doktor Taha Hüseyn sülh müqaviləsindən sonra Müaviyənin şiələri tə'nə və tənqid etməsini qeyd edərək yazır: «Müaviyənin son on il hakimiyyəti dövründə şiələrin işi artdı və onların də'vəti İslam ölkəsinin Şərqində və ərəb məntəqələrinin Cənubunda həddən artıq yüksəliş tapdı. Belə M,kiüaviyənin ölümü zamanı camaatın əksəriyyəti xüsusən də İraq əhalisi Müaviyəni lə'nətləməyi və Əhli-beyt məhəbbətini özlərinə bir dini vəzifə kimi hesab edirdi.»¹ Beləliklə də İslam cəmiyyəti Əməvi hökumətinin həqiqi simasını kifayət qədər tanıdı. Onlar bu hökumətin işkəncələrini kifayət qədər daddılar və bu hökumətin müsəlmanların hüquqlarına etdiyi təcavüz və zulmləri gördülər. Bu hökumətin Müaviyənin hakimiyyəti dövründə üzünə keçirdiyi üzlük kənara çəkilərək camaat onun həqiqi qiyafəsini tanıdı. Bunun da nəticəsində Müaviyənin ölümü və İslam cəmiyyətinin oyanması ilə Müaviyənin dövründə baş tutacaq bir qiyama mane olan səbəblər aradan qaldırıldı və Əməvi hökumətinə qarşı qiyam üçün yol açıldı. Belə bir vaxtda Hüseyn ibn Əli(ə) azğın Bəni-Ümyyəyə hökumətinə qəti zərbə endirərək o böyük və misilsiz inqilabı həyata keçirdi.

İlhamverən qiyam

İmam Hüseyn(ə)-ın inqilabı cəmiyyətdə böyük dönüş yaratdı. Vəziyyəti dəyiş fikirlərdirdi Əməvi hökumətinə qarşı ayağa qaldırdı və «Təvvabin» qiyamı M,ədinə əhalisinin qiyamı Muxtari-S,əqəfinin qiyamı Zeyd ibn, Əli ibn Hüseyn(ə)-ın qiyamı və bir neçə başqa ardıcıl qiyamlara səbəb oldu. Əgər bu inqilab imam Həsən(ə)-ın dövründə və o həzrətin başçılığı altında həyata keçsə,ydi heç bir nəticəsi olmayacaqdı.

İmam Hüseyn(ə) həqiqətdə öz əziz qardaşının tutduğu proqramla irəliləyirdi. Çünki imam Həsən(ə) son dərəcə vüqarla kütbeyin insanların səhvlərinə dözərək o dövrün həqiqətlərinin üstü-örtülü olması nəticəsində sülh imzalamaqla yavaş-yavaş inqilab üçün zəmin yaratdı və camaatın beynində inqilab fikrlər oyatdı. Elə ki şərait tamamilə hazır H,ı olduüseyn ibn Əli(ə) fəsad mərkəzinə hücumun rəhbərliyini öz öhdəsinə götürdü.

Tərəfdarların fərqi

İmam Həsən(ə)-la imam Hüseyn(ə)-ın arasındakı dövrün fərqindən əlavə bu

iki imamın tərəfdarları arasındakı fərqi də nəzərə almaq lazımdır. İrəlidə qeyd etmişdik imam Həsən(ə)-in ordusu bir şayiə eşitməklə bir-birinə də b, ydiə'zilər imamın çadırına hücum edərək hətta onun ayağı altındakı xalçanı da qarət etdilər. İmamla Şam ordusuna qarşı vuruşmaq və bu yolda can vermək istəyənlərin özləri fitnə yaradaraq imamı tək qoydular. İndi onları imam Hüseyin(ə)-in tərəfdarları ilə müqayisə edin. İmam Hüseyin(ə)-in tərəfdarları Aşura gecəsi (Tasua günü) (imam Hüseyin(ə)-a) deyirdilər: «And olsun Allaha əgər bilsək ,ki öldürüləcəyik sonra bizi dirildib yenə öldürərək yandırıb külümüzü küləyə verəcəklər və bu işi yetmiş dəfə təkrarlayacaqlarının yolunda can verməmiş yenə səndən ayrılmarıq. Ölmək ki bir dəfədən çox deyil! Özü də şəhadətə yetişmək kimi ölmək. ,Bu əbədi səadət və izzətdir!»

Bə bu c,liür insanlarla bəşəriyyət tarixində «şəhadət» adlı bir şöbəyə qoşularda «Aşura» adlı bir zümzümə yaratmaq olar. Lakin o cür şəxslərlə nə qələbə mümkündür, nə də şəhadət. Onlar adamı əl-qolu bağlı düşməyə təhvil verər və adama əsirlik zillətindən başqa heç bir şey nəsis etməzlər. İmam Həsən(ə)-in mübarizə səngərini dəyişməsinin səbəbi də elə bu idi. Başqa sözlə desək, imam Həsən(ə) mübarizə məqsə forması, dini yoxını dəyişdi. Elə n, bil ki əqliyyət vasitəsi gedə-gedə namaz qılan şəxs nəqliyyət vasitəsi sağa-sola dönərkən o da yerini dəyiş ancaq c,irəhəti (qibləyə tərəf durmaq) olduğu kimi qalır. Haqq tərəfdarlarının məqsədi də daima batilə qarşı mübarizə etmək olub. İstər bu mübarizə Aşurada (Kərbəla çölündə) ist, olsunər Kufənin məhəllə və küçələrində və Mədinə məscidində, istərsə də Bağdad zindanında və s.

İmam Həsən(ə) o dövrdə haqq-ədalətin yayılmasına böyük mane olan Müaviyəni hədəf tutmuşdu. Bu ali məqsədə gah ordu hazırlamaqla yetişmək istə gah da s,yirülmə qəbul etmək tədbiri ilə.1

Bir vəzifənin iki tərəfi

Mücahid Əllamə Seyyid Şərəfüddin Amili görkəmli alim Şeyx Razi Ali-Yasinin çox dəyərli olan «Sulhul-Həsən» (İmam Həsən(ə)-in sülhü) adlı kitabına yazdığı ön sözdə deyir: «..İmam Həsən(ə)-in ən əsas məqsə c,di o idi ki əddi Peyğəmbər(s)-in dinini aradan aparmaq üçün çəkilmiş planların qarşısını almaq üçün bu zalımların üzündəki pərdəni götürüb onları camaata olduğu kimi tanıtdırsın. İmam bu məqsədinə tam şəkildə nail oldu.

Əməvilərin çirkin üzündəki pərdə götürüldü və onların həqiqi siması aşkar oldu. (Bu ne'mətə görə Allaha şükr olsun!) İmam Həsən(ə)-in bu tədbirinin nəticəsində qardaşı imam Hüseyin(ə) həqiqəti üzə çıxaran və ağıl sahiblərinə ibrət dərsi olan o böyük inqilabı həyata keçirdi. Bu iki qardaş bir işin iki

tərəfi idi. Hər birinin öz işi və öz vəzifəsi yerində, özünəməxsus şəraitdə bu işi icra etmək və çətinliklərə dözmək baxımı el,ndanəcə də fədakarlıq və canfəşanlıq göstərmək baxımından bir-biri ilə tam uyğun gəlir. İmam Həsən(ə) öz canını bu yolda qurban verməkdən əsirgəmədi. İmam Hüseyin(ə) Allah yolunda canından keçməkdə heç də imam Həsən(ə)-dan irəli deyil. Əsas məsələ imam H, budur kiəsən(ə) öz canını sakit və aram cihadda (soyuq müharibədə) qurban el,verdiə s,kiükutu qırmağın vaxtı yetişdi Kərbəla şəhadəti meydana çıxdı. Elə bir şəhadət ki imam Hüseyin(ə)-ın başına gəlməzdən qabaq imam Həsən(ə)-ın başına gəlmişdi.

Nəzər sahibləri olan düşüncəli insanların fikrincə Sabat günündəki fədakarlıq hadisəsi Aşura gününün hadisəsindən daha artıq olmuşdur. Çünki imam Həsən(ə) həməən gün fədakarlıq səhnəsində səbirli və dözümlü bir qəhrəman rolunu məğlub olub əldən düşmüş bir şəx simasında oynadı. Buna görə də Aşura şəhadəti ilk növbədə imam Həsən(ə)-a sonra isə imam Hüseyin(ə)-a yetişmişdi. Çünki Aşura hərəkatının əsas banisi imam Həsən(ə) olmuş, imam Hüseyin(ə) isə onu nəticələndirmişdir.

İmam Həsən(ə)-ın inqilabının həqiqəti öz səbr və hikməti sayəsində aşkar etməyə bağlı idi. İmam Hüseyin(ə)-ın parlaq qələbəsinin səbəbi də məhz həqiqətin bu cür aşkara çıxması idi. Elə imam H,bil kiəsən(ə)-la imam Hüseyin(ə) (İslamın ziddinə olan Əməvi hökumətinin əsl mahiyyətini aşkar etmək və camaatı qəflət yuxusundan oyatmaq üçün) müttəfiq olaraq bir proqram əsasında hərəkət etmiş və hər biri bir rolda çıxış etmişlər. Təkcə fə imam,rq budur ki Həsən(ə) öz rolunu hikmətli səbr əsası imam H,ndaüseyn(ə) isə mərdcəsinə inqilab etmək əsasında ifa etmişdir. Beləliklə də bir məqsədə çatmaq üçün mükəmməl bir taktika yaranmışdır.

Sabat və Kərbəla hadisəsindən sonra camaat oyanıb hadisələr və vəziyyətin gedişi haqqında və Bəni-Üməyyə hakimiyyətinin əsl mahiyyəti barədə fikirləşməyə başladı.»¹

Bu həqiqətləri nəzərə alaraq deyə bilə,rik ki əgər imam Hüseyin(ə) öz əziz qardaşı imam Həsən(ə)ın vaxtındakı şəraitdə olsaydı eynil,ə imam Həsən(ə)-ın gördüyü işi görəcəkdı. Eləcə də imam Həsən(ə) imam Hüseyin(ə)-ın yerində olsaydı eynilə imam Hüseyin(ə)-ın gördüyü işi görəcəkdı. Çünki bu iki imam hərə öz vaxtının şəraitinə uyğun olaraq öz vəzifələrini yerinə yetirmişlər.

İslam peyğəmbəri bu hadisələri nəzərə alaraq öz uzaqgörənliyi ilə bu iki övladı barədə buyurmuşdur: «Həsən(ə) və Hüseyin(ə) İslamın iki imamıdırlar. İstər sülh etsinlə ist,rərsə də qiyam.»

Sü yoxsa m,lhəsləhət?

Bu bölməni Tehran şəhərində çap olmuş «Günün qadını» jurnalından götürülmüş «sü yoxsa m, lhəsləhət?» adlı başlıqla yekunlaşdırırıq.

İmam Həsən(ə)-ın sülhünü başqa sözlə desək, Müaviyə ilə bağladığı atəşkəsi bəlkə də İslam dünyasında imamət məqamının ən çətin mərhələlərindən biri kimi adlandırmaq olar. Tarixin bu inqilab hərəkatı və onun insanı üzən çətinliklərinə dözmək həmişə mübahisələr törətmiş və suallara səbəb olmuşdur. Bu hadisənin acınacaqlı çətinliklərinə həzrət Əli(ə)-ın oğlu imam Həsən(ə) imana nisbət öz ali məqamı ilə dözmüş ondan başqa heç kəs bunlara dözməmiş və dözə bilməz. Ancaq təəssüflə, olsun ki qərəzi olanlar qərəz məqsədi ilə cahillər də öz nadanlıqları nəticəsində bu cür iman əsasında çəkilmiş planı təhrif etmiş və pis mə'nalara yozmuşlar. İmamların hamısı təqva nümunəsi və hərənin özünəməxsus yolu olmuşdur. Təqva hamısında müştərək cəhət olmuş yollar, isə bir-birindən fərqlənmişdir.

Əli(ə)-ın seçdiyi yol iki hissədən – sükut və inqilabdan təşkil olmuş və ümməti qabağa aparmışdır. İmam Həsən(ə)-ın yolu birinci mərhələdə, imam Hüseyin(ə)-ın yolu isə ikinci mərhələdə atalarının yolu kimidir. Əli(ə) sükut etmədən inqilab edib xəbərdaredici və həyatverən şəhadətə çatmazdı. İmam Hüseyin(ə)-ın da fəryadı və canfəşanlığı qardaşının sülhü olmadan özünü tarixə sala bilməzdi.

İmam Həsən(ə)-ı öz sağlamlığını güdən bir şəxs kimi fikirləşənlər və eləcə də şur və həyəcan nəticəsində imam Həsən(ə)-ın da şəhadəti seçib Sabatda (Sabat sülh müqaviləsi bağlanan yerin adıdır. Onunla əlaqədar olaraq sülh bağlanan günün də adı Sabat günü adlandırılmışdır. İmam Həsən(ə)-ın bu sülhü tarixi həll etmiş, başqa sözlə desək, imam Həsən(ə)-ın Aşurası olmuşdur.) yeni bir Aş Kuf, uradə yeni bir Kərbəla yaratmasını arzulayanların hamısı səhv fikirdədir.

Yol seçmək mübarizənin ən əsas cəhətidir

Ola bilsin şəhadətə dözmək imam Həsən(ə) üçün daha asan olardı. Ancaq o da təkə İslam və müsəlmanları fikirləşməli və mübarizənin ən əsas yolunu seçməli idi. Bir az fikirləşdikdə görürü imam H, k kiəsən(ə)-ın dövründə sülhdən başqa heç bir yol yox idi. O da ancaq yaxşı ölmək və məqsədə çatdırmaq üçün idi. Əgər imam Həsən(ə) tək qaldığı bir dövrdə qardaşı kimi qiyam edib şəhid olsaydı imamət xətti qırılırdı. Əgər imam Həsən(ə)-ın da qardaşı Hüseyin(ə) kimi yetmiş iki dostu olsaydı, bəlkə o da imam Hüseyin(ə) kimi inqilab edərdi. Ancaq düşmən onun ordusunu başından uzaqlaşdırdığı və hətta İmam(ə)-ın öz arvadını onu zəhərləmək üçün razı saldığı, İmam(ə)-ın ordusunun başçılarını İmam(ə)-ı qolubağlı Müaviyəyə təslim etmək üçün

pulla aldatdığı və nəhayət İmam(ə)-ın qiyam üçün kömək istəyəcəyi bir ordunun başçısını İmam(ə)-ın öz əleyhinə qiyama qaldırdığı bir halda İmam(ə)-ın sülhdən başqa çarəsi varmı? İmam(ə)-ın e'tibar edəcəyi təkə insan var idisə o da imam Hüseyin(ə) idi. Ancaq onu da sabahın Aşurası gözləyirdi. Əgər Kərbəla şəhadətinin imam Hüseyin(ə)-ın başına gəlməzdən qabaq imam Həsən(ə)-ın başına gəldiyini qeyd etməsək və imam Həsən(ə)-a Sabat günü fədakarlıq meydanında məğlub olmayan bir qəhrəman rolunu məzlum və əldən düşməmiş məğlub (yə s, 'niülhü məcbur olub qəbul etmişdir) bir şəxs simasında ifa etməsinə nəzər salmasaq insafsızlıq etmiş olarıq.

Əgər imam Həsən(ə) Müaviyə ilə sülh sazişi bağlamasaydı və həmən sülhün pozulması sınağı camaat üçün irəli gəlməsəydi şübhə imam H,siz kiüseyn(ə)-ın qiyamı da baş tutmayacaqdı. Əgər imam Həsən(ə) Müaviyəni özündən sonra canişin tə'yin etmək hüququndan məhrum etməsəydi və Müaviyə Yezidi özündən sonra canişin tə'yin etməklə bu maddəni pozmasaydı nə imam Hüseyin(ə)-ın qiyam etməyə bir səbəbi olardı n,ə də onun ardıcılıarı ona bəraət qazandırmaq üçün bir sübut tapa bilərdilər.

Sabat və Aşura – Əməvilərin çirkin cahiliyyətinin ifşaçısı

O vaxtın camaatı Sabat və Aşura hadisələrinə nəzər salıb Əməvilərin çirkin cahiliyyətini açıq-aşkar gördü. Gördülər imam H,kiəsən(ə) sülh bağladı ancaq M,üaviyə sülhün şərtlərini pozaraq beş maddənin heç birinə riayət etmədi. Nə öz hakimiyyəti dövründə Qur'an və Peyğəmbər(s) sünnəsi ilə hərəkət n,etdiə özündən sonra hakimiyyəti onun əsl sahibinə n,verdiə də xəlifə seçməyi şuraya tapşırdı. Nə mənbərin hörmətini Əli(ə)-ı söyməklə qoruyub saxladı n,ə söz verdiyi (Darabegərd məntəqəsinin) xəracını n,verdiə də Əli(ə)-ın şüələrini kişilikdən uzaq olan əzab-əziyyətlərdən qorudu. Nəhayət imam Həsən(ə)-ı da zəhərlədi.

Ən böyük istək və bacarmamaq

İmam Həsən(ə)-ı imam H,sakitüseyn(ə)-ın isə səs-küylü inqilabı nəticəsində gizli məsələlər üzə çıxdı gizli, fikirlər aş,kar oldu. Bu İslamın imam Həsən(ə)-da gizlənmiş qəzəbi idi. Bu qəzəb imam Həsən(ə)-da qaldı, imam Hüseyin(ə)-ın bədənində cuşa gələn İmamət bünövrəsinin qanına çevrildi.

İmam Həsən(ə) istə,yib ancaq istədiyini yerinə yetirə bilməməyin bir

nümunəsi el,idi. Oə bir mü,cahid idi ki döyüşlərdəki şücaəti hamını heyran qoymuş el,ə bir övladı atas,idi kiinin rəşadəti məktəbindən şəhadət məktəbinə qədər atasından bəhrələnmiş və irs aparmışdı. İmamət meydanındakı vəzifəsini təkcə sülhdə görüb necə böyüklük və səbirlə onu qəbul edib dözdü. Bu imam Həsən(ə)-in seçdiyi yolun gözəlliyi idi. Bundan başqa heç bir şey s,deyildi. Oükut və sülhü qılincin tiyəsinə oturtmaqla İslamı qoruyub saxladı. Onun kə q,sici diliəti xütbələri və kəskin çıxışları qılinc sükutunun əvəzini lazımi kimi çıxdı və bu yolla qardaşının qanlı inqilabı üçün lazım olan şəraiti hazırladı. İş o yerə çatmışdı M,kiüaviyə onunla söhbət etməkdən qorxur və hiylə ilə çalışırdı onun s,kiəsini boğ m,sunümkün qədər onu məclislərdə danışmağa qoymasın.

Geniş meydanlarda cihad

İmam Həsən(ə) islah yolunda ən böyük addımı atdı. Fitnə-fəsad və silahın hakim olduğu bir dövrdə ə m,xlaqəhəbbət və islah məktəbinin qapılarını açdı və məqsədi islahdan başqa heç nə olmayan bir şəxs kimi öz adını Allah rızası ilə əvəz ilk m,etdi. Oərhələdə sülhə əl atmadı, əksinə, işin axırında və bütün mübarizə meydanlarında məğlub olduqdan sonra sülhü qəbul etdi. Onun mübarizəsi müxtəlif cəhətləri olan geniş meydanlarda oldu. Düşmənlə mübarizə zamanı həm h,ordunuəm səngə h,riəm də hiylə və kələklərlə üzləşməyi imtahana çəkdi. Münafiq səhabələrinə qarşı islah qüvvəsində,n nəfslə mübarizədə isə qəzəbini boğub məcbur edilmiş sülhü qəbul etməkdən istifadə etdi.

Bu məzlum və sakit İmamın cihadlarına hətta gözücu da olsa nəzər salmaqla hər e'tiraza cavab vermək olar. . .

<http://www.kitablar.com/>

<http://www.kitablar.org/>